

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ ДО ШКОЛИ ЯК ЗНАЧУЩИЙ КОМПОНЕНТ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Чекстере О.Ю.

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації*

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2435-3831>

Період адаптації дитини до школи є дуже важливим для її розвитку як особистості. На цьому етапі від педагога вимагається максимальна увага до дитини, її внутрішнього світу, а від батьків ухвалення, підтримка і співпереживання. При цьому необхідно мати на увазі, що дитина починає стикатися з новими життєвими ситуаціями і її реакція на них є домінуючою в формуванні характеру і подальшої якості навчання. Грамотний та індивідуальний підхід до дитини в цей переломний період - запорука сприятливого завершення періоду адаптації дитини до школи, гарної поведінки та успішного навчання.

Аспекти успішної адаптації дітей за І.А. Коробейніковим, характеризуються наступними ознаками:

- задоволеність дитини процесом навчання, їй подобається в школі, вона не відчуває невпевненість і страхів;
- здатність дитини легко впоратися з програмою;
- ступінь самостійності дитини при виконанні нею навчальних завдань, готовність вдатися до допомоги дорослого лише після спроб виконати завдання самостійно;
- задоволеність міжособистісними стосунками з однокласниками і вчителем [5].

Рішення проблеми успішної адаптації дитини багато в чому визначається характером взаємодії школи та сім'ї. Прийом до школи ставить перед батьками,

вихователями дитячих закладів багато проблем, серед яких однією з найважливіших є так звана «шкільна готовність», тобто здатність дитини безболісно увійти у новий стан свого життя, пов'язаного з початком систематичного навчання у структурі загальноосвітньої школи.

Зазвичай, можливість такого безболісного входження пов'язують із досягненням дитиною певного рівня інтелектуального розвитку. Безумовно, інтелектуальна готовність дуже важлива, але вона не єдина передумова успішного навчання в школі. Підготовка дитини до школи включає формування в неї готовності до прийняття нової "соціальної позиції" - статусу школяра, що має коло важливих обов'язків і прав, що займає інше, у порівнянні з дошкільниками, особливе положення в суспільстві [3]. Ця особистісна готовність виражається у відношенні дитини до школи, до навчальної діяльності, до вчителів, до самої себе. У особистісну готовність входить визначення рівня розвитку мотиваційної сфери. Готовою до шкільного навчання є дитина, яку школа приваблює ні зовнішньою стороною, а можливістю отримувати нові знання, що передбачає розвиток пізнавальних інтересів.

Наступною складовою готовності до шкільного навчання є соціально-психологічна готовність, яка включає в себе формування у дітей якостей, завдяки яким вони могли б спілкуватися з іншими дітьми, вчителями. Дитина приходить у школу, де діти зайняті спільною справою, і їй необхідно володіти досить гнучкими способами встановлення взаємовідносин з іншими людьми, необхідні вміння увійти в дитячий колектив, діяти спільно з іншими, вміння поступатися і захищатися. І якщо до школи приходить дитина з низькою самооцінкою, занадто тривожна, гіперактивна або сором'язлива, їй буде важко адаптуватися в новому колективі.

Саме з'ясування рівня соціально-психологічної готовності майбутніх першокласників стало метою нашого дослідження.

Дослідження проводились на базі закладу дошкільної освіти №303 Дніпровського району м. Києва. В ньому були задіяні діти двох старших груп, 52 дошкільника віком від 5 до 6.5 років.

Нами була здійснена діагностика соціально-психологічної готовності дітей до школи, яка виявила підвищену тривожність, низьку самооцінку, гіперактивність, сором'язливість.

Зупинимось на кожному з цих факторів окремо.

1. Підвищена тривожність.

У психологічному словнику під редакцією Зінченко В.П і Мещерякова Б.Г. дане наступне визначення тривожності: це "індивідуальна психологічна особливість, що полягає в підвищеній схильності відчувати занепокоєння у різних життєвих ситуаціях, у тому числі й у таких, які по суті такими не є" [8].

Слід відрізнити тривогу від тривожності. Якщо тривога - це епізодичні прояви занепокоєння, хвилювання дитини, то тривожність є стійким станом.

У тривожних дітей високі вимоги до себе, вони дуже самокритичні. Рівень їхньої самооцінки низький, такі діти думають, що гірші за інших у всьому, що вони некрасиві, нерозумні, незграбні. Вони шукають заохочення, схвалення дорослих у всіх своїх справах.

Для тривожних дітей характерні й соматичні проблеми: болі у животі, запаморочення, головні болі, спазми в горлі, утруднений поверхневий подих і ін. Під час прояву тривоги вони часто відчують сухість у роті, ком у горлі, слабкість у ногах, прискорене серцебиття.

Навчальна тривожність починає формуватися вже в дошкільному віці. Цьому можуть сприяти як стиль роботи вихователя, так і завищені вимоги до дитини, постійні порівняння її з іншими дітьми. У деяких родинах у присутності дитини протягом усього року, що передує надходженню в школу, ведуться розмови про вибір "гідної" школи, "перспективного" вчителя. Заклопотаність батьків передається й дітям.

Психолог О. Ю. Брель виявила таку закономірність: тривожність дітей зростає тоді, коли батьки не задоволені своєю роботою, житловими умовами, матеріальним становищем [2].

Авторитарний стиль батьківського виховання в родині теж не сприяє внутрішньому спокою дитини.

Для виявлення тривожних дітей в дослідженні були використані критерії тривожності за П. Бейкером і М. Алвордом[7] та опитувальник за Лаврентьєвою Г. П. і Титаренко Т. М [6].

Результати вираховували по сумі балів. Висока тривожність - 15-20 балів; середня - 7-14 балів; низька - 1-6 балів.

В 1 групі високу тривожність показало 5 дітей, а в 2 групі - 6 дітей, що становить відповідно 19% та 23% всіх дітей групи.

Механізм тривожності полягає в тому, що дитина постійно очікує на неприємності, проблеми та конфлікти, вона не сподівається на щось добре від оточуючих.

2. Низька самооцінка.

Активність, спритність, бадьорість, почуття гумору, товариськість, бажання йти на контакт - от ті якості, які властиві дітям з адекватною самооцінкою. Вони охоче беруть участь в іграх, не ображаються, якщо виявляється, що програли.

Пасивність, підвищена уразливість часто властива дітям із заниженою самооцінкою. Вони не хочуть брати участь в іграх, тому що бояться виявитися гіршими за інших, а якщо беруть участь у них, то часто ображаються. Іноді діти, яким дається негативна оцінка в родині, прагнуть компенсувати це в спілкуванні з однолітками. Вони хочуть завжди й скрізь бути першими й приймають близько до серця, якщо це їм не вдається.

При завищеній самооцінці діти у всіх прагнуть бути краще інших. ("Я - найкращий (найсильніший, найгарніший). Ви всі повинні мене слухати"). Вона часто буває агресивною з тими дітьми, які теж хочуть бути лідерами.

Самооцінку дітей ми перевіряли за допомогою тесту "Драбинка" за Дембо Т.В і Рубінштейн С.Я.[1].

При перевірці самооцінки ми отримали наступні результати : в 1 групі з низькою самооцінкою виявлено 4 дітей, в 2 групі – 3 дитини, що становить відповідно 15% та 12% всіх дітей групи.

Для дошкільників завищеною вважається самооцінка -10 балів за тестом, але в нашому випадку таких дітей виявлено не було.

3. Гіперактивність.

До зовнішніх проявів гіперактивності відносяться неуважність, імпульсивність, підвищена рухова активність. Часто поряд з гіперактивністю з'являються проблеми у взаєминах з оточуючими, труднощі в навчанні, низька самооцінка. При цьому рівень інтелектуального розвитку у дітей не залежить від ступеня гіперактивності і може перевищувати показники вікової норми. Перші прояви гіперактивності спостерігаються у віці до 7 років і частіше зустрічаються у хлопців, ніж у дівчат.

Існують різні думки про причини виникнення гіперактивності: це можуть бути генетичні чинники, особливості будови і функціонування головного мозку, родові травми, інфекційні захворювання, перенесені дитиною в перші місяці життя, і т.ін.

Ознаки гіперактивності:

- малюк перебуває в постійній динаміці, й просто не може себе контролювати, навіть якщо він втомився, він продовжує рухатися, а знесилившись остаточно, плаче;
- швидко й багато говорить, ковтає слова, перебиває, не дослухавши, ставить купу питань, але рідко вислухує відповіді на них;
- його неможливо укласти спати, а якщо спить, то уривками, неспокійно;
- у нього часто кишкові розлади, не рідкість алергії;
- малюк - некерований, при цьому він абсолютно не реагує на заборони й обмеження; в будь-яких умовах (будинок, магазин, дитсадок, дитячий майданчик) поводитьсь однаково активно;

- часто провокує конфлікти, не контролює свою агресію - б'ється, кусається, зштовхається, причому пускає в хід підручні засоби: цівка, камінці.

Якщо дитина має перераховані вище ознаки, вона вважається гіперактивною. Робота з гіперактивними дітьми вимагає поєднань зусиль психолога та лікаря.

За ознаками гіперактивності в першій групі було виявлено 2 гіперактивні дитини, в другій групі 3 дітей, що відповідно становить 10% всіх дітей 2 груп.

4. Сором'язливість.

Сором'язливі діти не помітні в групах, вони слухняні і охоче виконують прохання вихователя. Багато дорослих вважають таких дітей добре вихованими і слухняними, у той час як внутрішньо такі діти дуже скуті і відчувають дискомфорт під час спілкування з незнайомими людьми.

Дівчинки частіше соромливіше ніж хлопчики, а первинці соромливіше інших дітей у родині. До семи років "нормальна" сором'язливість у хлопчиків проходить, у дівчат це трапляється пізніше. Однак так відбувається, коли батьки своїми методами виховання не "змушують" дитину бути сором'язливою, нав'язуючи їй цю "роль", не закріплюють нормальну вікову сором'язливість у постійну рису характеру своїм поведінням з дитиною.

Сором'язливу дитину характеризують такі ознаки:

- складність у стосунках з іншими дітьми;
- негативні емоційні стани (тривожність, депресія, самотність тощо);
- брак наполегливості та труднощі при висловленні своєї думки;
- надмірна стриманість (що не дає можливості оцінити істинні якості та здібності сором'язливої дитини);
- невміння показати себе (що призводить до того, що інші можуть сприймати, як недобррозичливу, та таку, що уникає спілкування);
- складність спілкування й міркування у присутності інших людей;
- надмірна рефлексивність та зосередженість на самої собі.

Надмірна сором'язливість у нашому дослідженні визначалась за допомогою таких методів як: спостереження за поведінкою дитини у групі, проєктивний малюнок родини за Захаровим О.І [4], наявність у поведінці вищевказаних ознак сором'язливості.

В 1 групі високу тривожність показало 3 дітей, а в 2 групі - 4 дітей, що становить відповідно 12% та 15% всіх дітей групи.

Проведене дослідження показало, що діти з різними показниками недостатньої соціально-психологічної готовності до навчання становлять до 23% дітей старшого дошкільного віку. Такий великий відсоток свідчить, що підготовка дітей до школи вимагає проведення великої корекційної роботи, яка б забезпечила достатній рівень соціально-психологічної готовності майбутніх першокласників. Підвищення рівня соціально-психологічної готовності до шкільного навчання забезпечить дитині безболісну адаптацію до нового соціального середовища і буде сприяти створенню найкращих умов для її подальшого навчання в школі.

Література

1. Атлас для экспериментального исследования отклонений в психической деятельности человека / Под ред. И.А.Полищука. Киев: Здоров'я, 1980. С.30.
2. Брель Е.Ю. Социально-психологические факторы формирования тревожности у младших школьников и пути ее профилактики и коррекции. Томск, 1996. 120 с.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.,1968.343с.
4. Захаров А.И. Происхождение детских неврозов и психотерапия. М:ЭКСМО-Пресс, 2000. 448 с.
- 5.Коробейников, И.А. Нарушения развития и социальная адаптация. М.:ПЕР-СЭ, 2002.192 с.
6. Лаврентьева Г.П., Титаренко Т.М. Практическая психология для воспитателя. Вып. 2. Киев, 1992.29 с.
7. Лютова Е.К., Моница Г.Б. Шпаргалка для взрослых: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми М.: Генезис, 2000.192 с.
8. Психологический словарь/ Под ред..Зинченко В.П., Мещерякова Б.Г. - М., 1997. С. 386.